

CRC Pictorial Book

(बालअधिकार महासन्धि सचित्र पुस्तक)

बालअधिकार महासन्धि सचित्र पुस्तक

संयोजन

कविता अर्याल

मञ्जु खनाल

प्रकाशन मिति

०६० कार्तिक

संख्या

१ हजार प्रति

प्रकाशक

अनौपचारिक क्षेत्र सेवा केन्द्र (इन्सेक)

सर्वाधिकार

इन्सेकमा सुरक्षित

मूल्य:- १००/-

मुद्रक:- जगदम्बा प्रेस, फोन ५५४७०१७, ५५४७०१८

भूमिका

इन्सेकले स्थापना कालदेखि मानवअधिकारका क्षेत्रमा निरन्तर अभियान सञ्चालन गर्दै आएको, भाइबहिनीहरूलाई थाहा नै होला। बालबालिका भनेका सबैले विशेष संरक्षण दिनुपर्ने समुदाय हुन्। उनीहरूका पनि विशेष प्रकारका अधिकारहरू हुन्छन् भनेर इन्सेकले गाउँ र शहरमा बालअधिकार संरक्षणका लागि धेरै अधिदेखि काम गर्दै आएको छ। इन्सेकले २०५३ सालदेखि विद्यालयमा बालअधिकार शिक्षाको अभियान सञ्चालन गर्दै आएको छ। यसै क्रममा गाउँमा रहेका सरकारी विद्यालयमा पढ्ने स-साना विद्यार्थी भाइबहिनीहरूले बालअधिकारको सन्दर्भमा आफूले जानेका, बुझेका कुराहरूलाई चित्रमा सृजना गरेका थिए। विद्यालयस्तरीय चित्रकला प्रतियोगिताबाट छनौट भएका चित्रकारहरूले जिल्लास्तरीय प्रतियोगितामा भाग लिएका थिए। जिल्लास्तरीय चित्रकला प्रतियोगिताहरूमा उत्कृष्ट भएका चित्रहरूमध्येका चित्रहरू यस पुस्तकमा समेटिएका छन्।

सन् १९८९ मा संयुक्त राष्ट्रसंघले बालअधिकार महासन्धि पारित गरेको थियो। उक्त महासन्धिको ५४ धारामध्ये १ देखि ४० वटा धाराहरूलाई चित्रहरू सहित प्रष्ट पाउँदा यो सचित्र पुस्तक तयार गरिएको छ। यस पुस्तकले बालबालिकालाई बालअधिकार महासन्धिले प्रदान गरेका अधिकारहरू बुझ्नका लागि सहयोग पुर्याउनेछ भन्ने विश्वास हामीले लिएका छौं। बालअधिकारका क्षेत्रमा हामीले अन्य पुस्तकहरू पनि प्रकाशन गरेका छौं। तर, बालबालिकाका लागि बालबालिकाकै रचनालाई संकलन गरिएको पुस्तक भने यो पहिलो नै हो। तसर्थ, यस पुस्तकमा पनि कमी कमजोरीहरू रहेका हुन सक्छन्, तिनलाई औल्याइदिएर हामीलाई सचिचने मौका दिनु हुनेछ भन्ने आशा पनि लिएका छौं।

यस पुस्तक तयारीका लागि चित्र तयार गर्ने भाइबहिनीहरू, विद्यालयका संरक्षक शिक्षकहरू, प्रधान अध्यापकहरू र इन्सेकमा रहेर बाल कार्यक्रम संयोजन गर्दै आउनुभएकी र यस पुस्तक तयारीका लागि संयोजन गर्नुहुने श्री कविता अर्याल तथा स्वयंसेवकका रूपमा नेदरल्याण्डबाट नेपाल आएर यस पुस्तक तयारीमा सघाउ पुर्याउनु भएकी जनभिष्म लिउलाई धेरै धेरै धन्यवाद छ। यो पुस्तक प्रकाशनको कामको संयोजनमा निरन्तर लाग्नुहुने मञ्जु खनाल, भाषानुवादमा सहयोग गर्नुहुने उपेन्द्र पौडेल, सम्पादनमा सहयोग गर्नुहुने योगीश खरेल तथा डिजाइनमा सहयोग गर्नुहुने गीता मालीलाई धन्यवाद व्यक्त गर्दछु।

बालबालिका शान्ति क्षेत्र हुन् भन्ने भावना सबैमा जागोस् भन्ने शुभकामना सहित।

सुबोधराज प्याकुरेल
अध्यक्ष

प्यारा भाइबहिनीहरू,

जब तिमीहरू साना थियौ, अझ तिमीहरूमध्ये कति जना त जन्मिएको पनि थिएनौ होला। सन् १९८९ नोभेम्बर २० मा संयुक्त राष्ट्रसंघले बालअधिकार महासन्धि पारित गर्‍यो। बालअधिकार महासन्धिमा नेपालले सन् १९९० सेप्टेम्बर १ मा हस्ताक्षर गरेको हो। यो महासन्धि तिमीहरूकै हितको लागि निर्माण गरिएको हो।

यो सानो पुस्तिकामा बालअधिकार महासन्धिको ५४ धारामध्ये १ देखि ४० धारामा के/कस्ता प्रावधान छन् त्यसको अनौपचारिक सारांश प्रस्तुत गरिएको छ। तिमीहरूको अधिकार के हो? तिमीहरूको हितको लागि राज्यले के/कस्तो काम गर्नुपर्छ? भन्ने बारेमा धारा १ देखि ४० सम्म उल्लेख भएकोले तिनको मात्र यहाँ चर्चा गरिएको छ। ४० वटा चित्र पनि यस पुस्तिकामा देख्ने छौ। यी चित्रहरू तिमीहरू जस्तै स-साना भाइबहिनीहरूले बनाएका हुन्। हामीले यस्ता थुप्रै चित्रहरू प्राप्त गरेका थियौ। यति सानो पुस्तिकामा सबै चित्रहरू अटाएकोले प्राप्त भएका चित्रहरूमध्ये ४० वटा छानेर समावेश गरिएको हो। चित्रहरू पठाएर सहयोग गर्ने सबै भाइबहिनीहरूलाई धन्यवाद दिन चाहन्छौ।

यो पुस्तिक तिमीहरूलाई कस्तो लाग्यो? यो पुस्तिकलाई परिष्कृत गर्न तिमीहरूको सुझाव हामीलाई पठाउ है त।

कविता अर्याल

वञ्चित समुदायका लागि अभियान केन्द्र

Dear Boys and Girls,

When you were very young, or maybe some of you were not even born yet, the United Nations passed the Convention on the Rights of the Child (CRC) on 20 November 1989. The government of Nepal also ratified the convention on 1 September 1990. This convention was ratified for welfare of the children like you all.

Out of 54 articles of the CRC, this small booklet includes unofficial summaries of the articles 1 to 40. As the articles 1 to 40 tells you "What are your rights?" and "What are the obligation of the state towards children?", we will talk about these rights. Further, you will also observe 40 pictures, which are drawn by small children like you. We had received many such beautiful drawings from children of various schools, but unfortunately, as the booklet was too small to publish them all, we only selected 40 of them. We would like to thank all our school friends for their support and sending their beautiful drawings.

Finally, did you like this book? Do send us your suggestion to improve this booklet.

Thank You.

Kabita Aryal

Centre for Disadvantaged Group

कानूनद्वारा वयस्कताको उमेर यो भन्दा कम रहने गरी तोकिएको अवस्थामा बाहेक १८ वर्षभन्दा मुनिका प्रत्येक व्यक्तिलाई बालबालिका सम्झनु पर्दछ।

All persons under 18, unless by law majority is attained at an earlier age are children.

दमयन्ती आले
कक्षा: ८
श्री त्रिवेणी मा. वि, आलिताल, जुम्ला

आनन्द धिताल
श्री-बालकल्याण मा. वि. लमजुङ

बालबालिका वा उनका आमाबुवाको वा वैधानिक अभिभावकको जाति, रंग, लिंग, भाषा, धर्म, राजनीतिक वा अन्य विचारहरु, राष्ट्रिय, जातीय वा सामाजिक उत्पत्ति, सम्पत्ति, अशक्तता वा अन्य आधारमा बालबालिकाप्रति भेदभाव हुन नदिन राज्यले उचित कदम चाल्नु पर्दछ।

The state must take appropriate measures to protect the children from the discrimination based on caste, sex, language religion, political or other opinion national, ethnic or social origin, property, disability, birth or status of their own or of their parents or guardians.

बालबालिकाको सम्बन्धमा गरिने सबै प्रकारका कार्य उनीहरूको उच्चतम हितलाई ध्यानमा राखेर गरिनु पर्नेछ। आमा बाबु वा अन्य जिम्मेवार व्यक्तिले बालबालिकाको हितमा काम गरेन भने त्यस्ता बालबालिकाको स्याहार संभारको व्यवस्था गर्नु राज्यको दायित्व हो।

In every action, which has to do with you as a child, everyone has to see and do what is in your best interest as a child. The state has a liability to help you when your parents or other people who are responsible for you cannot do so.

यस महासन्धिमा उल्लिखित सबै अधिकारहरूलाई राज्यले व्यवहारमा उतार्नु पर्दछ।

The state has to take measures to ensure that you can exercise the rights mentioned in the Convention.

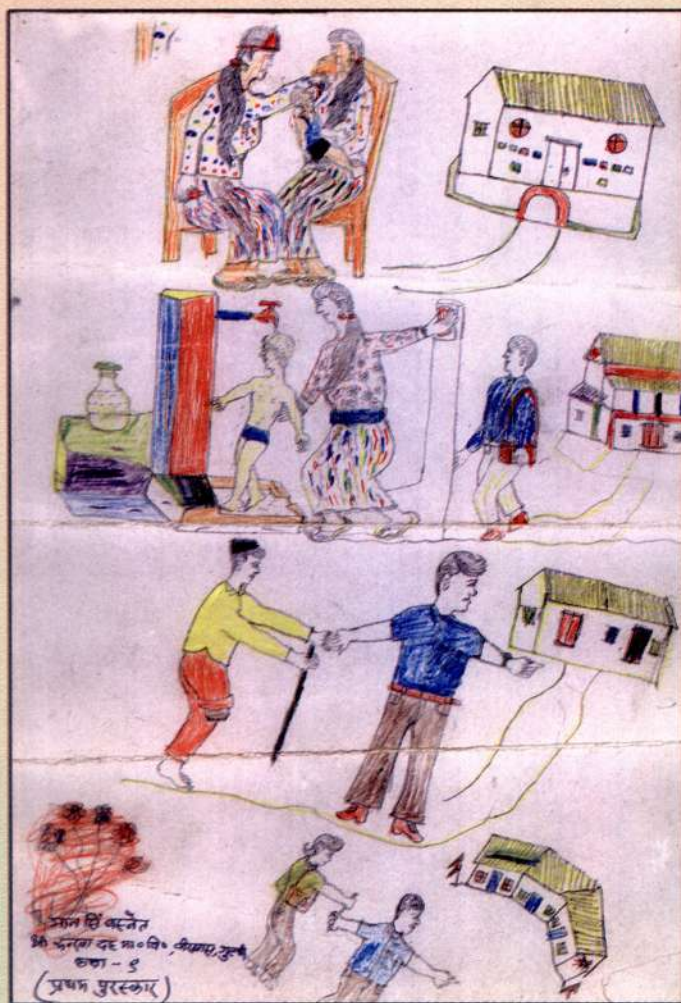
बालबालिकाको क्रमिक क्षमता विकासका लागि उपयुक्त निर्देशन र मार्गदर्शन प्रदान गर्नुपर्ने आमाबुवा वा कानुनिरूपले जिम्मेवार व्यक्तिको दायित्व निर्वाह गर्न सहयोग गर्नु पर्नेछ।

The state must respect parents and other family members for their advice and assistance to a child to exercise the rights recognized by the Convention.

चन्द्रबहादुर थापा
श्री महेन्द्र रत्न मा. वि. हिवल्चा, सल्यान।

प्रत्येक
बालबालिकाको
बाँच्न पाउने
जन्मसिद्ध अधिकार
हो। उनीहरुको
जीवन रक्षा र
विकासको लागि
राज्यले बढीभन्दा
बढी प्रयास
गर्नुपर्दछ।

Every child has the right to life. To this end, the state must take all possible measures to ensure the survival and development of children. The state should also take measures to reduce infant mortality and increase life expectancy, particularly ensuring to eliminate malnutrition and epidemics.

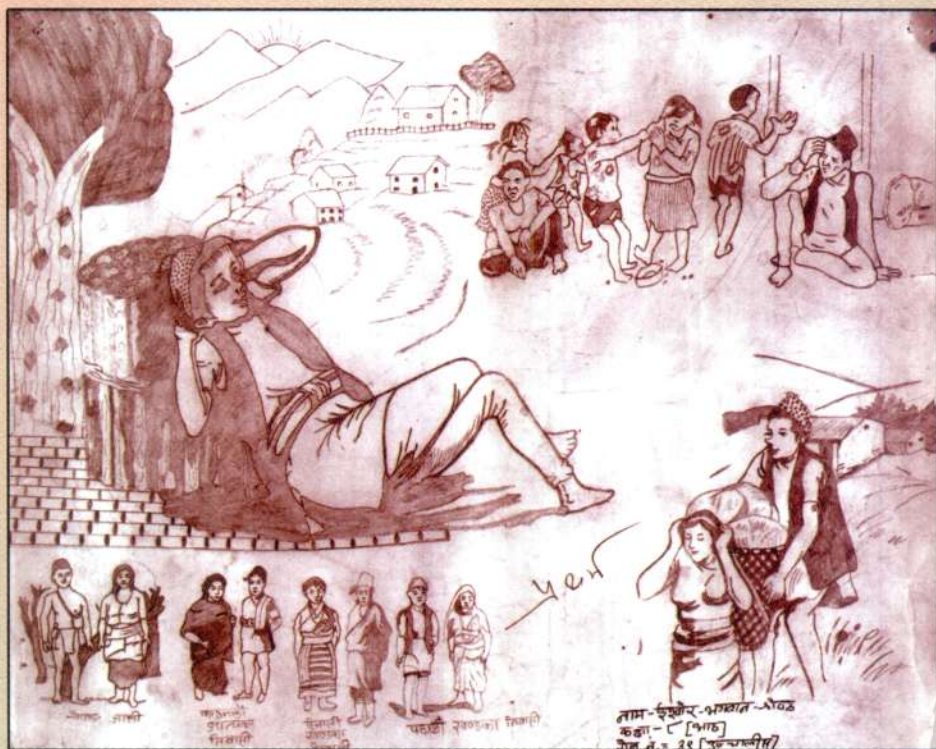
जन्मनासाथ दर्ता गरिनु, नाम राखिनु र राष्ट्रियता पाउनु प्रत्येक बालबालिकाको अधिकार हो।

From birth, every child has the right to name and nationality.

हरिराम चौधरी
श्री सरस्वती नि. मा. वि. कैलाली

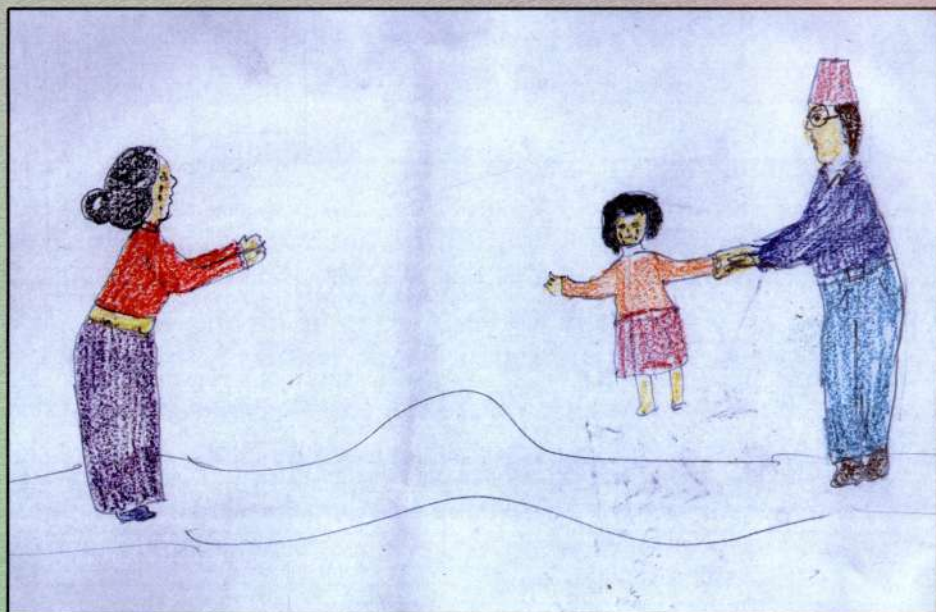
नाम, राष्ट्रियता र पारिवारिक सम्बन्ध जस्ता बालबालिकाको परिचयका कुराहरुको संरक्षण र आवश्यकता अनुसार पुनर्स्थापना गर्नु राज्यको दायित्व हो।

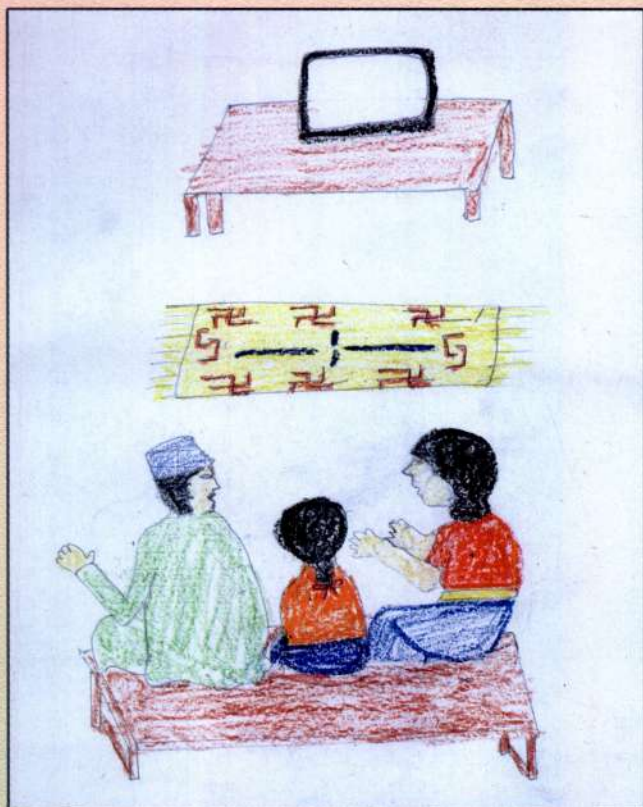
The state must protect the right of the child to maintain or preserve their identity. Your name, nationality and family ties or relations are all parts or aspects of your identity.

उनीहरूलाई अहित हुने अवस्थामा बाहेक आफ्नो आमा बाबुसँग बस्न पाउनु बालबालिकाको अधिकार हो। तर, विशेष कारणवश: उनीहरू आफ्नो आमा बाबुबाट छुट्टिएमा बराबर भेट्न पाउने व्यवस्था मिलाउनु राज्यको दायित्व हो।

Every child has the right to live with his or her parents. In some cases (for example when a child is abused by its parents), it is not possible for the child to live with his or her parents. Under those circumstances, the state must respect the right of the child to maintain contact with both parents on a regular basis unless it is harmful for the child.

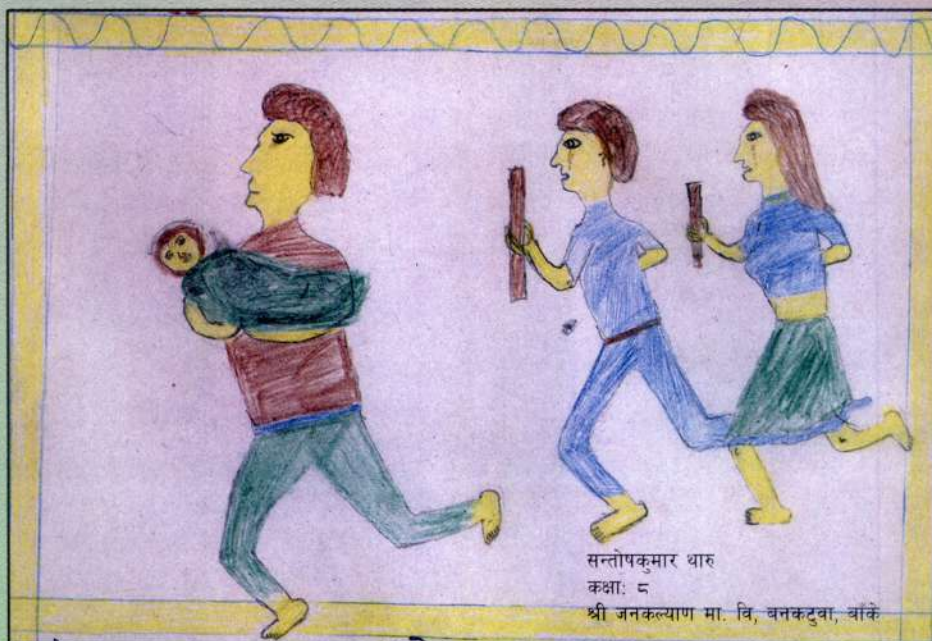
पारिवारिक पुनर्मिलन वा आमा बाबुको छोराछोरीसंग नाता कायम राख्न कुनैपनि मुलुक, आफ्नै मुलुक पनि छोड्न वा प्रवेश गर्न पाउनु उनीहरुको अधिकार हो।

In order to be reunited with his or her parents or to maintain the child-parent relationship with his or her parents, every child has the right to leave country (that is any country including his own) and to enter his own country.

आमा बाबु वा अन्य व्यक्तिबाट बालबालिकाको अपहरण वा विदेशबाट नफर्काउने जस्तो कार्यको रोकथाम र समाधान गर्नु राज्यको दायित्व हो।

The state has the duty to prevent or find a remedy for the kidnapping or retention of children abroad by a parent or third party.

बालबालिकालाई प्रभाव पार्ने विषयमा अरुको अधिकार हनन नहुने गरी आफ्नो विचार प्रकट गर्न पाउनु र सो विचारले उचित मान्यता पाउनु बालबालिकाको अधिकार हो।

Every child has the right to express his or her opinion and to have that opinion taken into account in any matter or procedure that has to do with or affecting the child.

अरुको अधिकार हनन नहुने गरी सबै जानकारी प्राप्त गर्ने वा दिने र आफ्नो विचार व्यक्त गर्न पाउनु बालबालिकाको अधिकार हो।

Every child also has the right to get or obtain and give information and express his or her opinion, unless the fact of doing so violates or harms the rights of others.

अरुको अधिकार हनन नहुने गरी, आफ्नो विचार, विवेकको प्रयोग गर्न पाउनु र धार्मिक स्वतन्त्रता सबै बालबालिकाको अधिकार हो।

Every child has the right to freedom of thought, conscience and religion, unless the fact of doing so violates or harms the rights of others.

अरुको अधिकार उल्लंघन नहुने गरी अरुसँग भेटघाट गर्न, संघ संस्था खोल्न र सहभागी हुन पाउनु बालबालिकाको अधिकार हो।

Every child has the right to meet with others and to join or set up associations, unless the fact of doing so violates the rights of others.

दमयन्ती आले
श्री विवेणी नि. मा. वि., धनकुटा

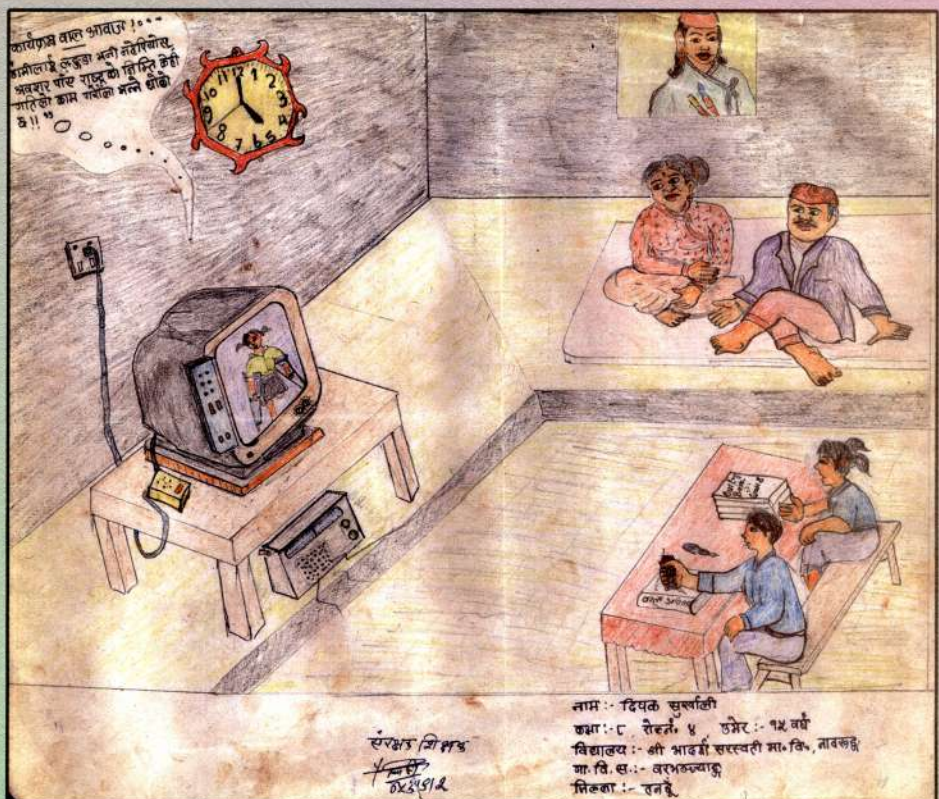
हरेक बालबालिकाले आफ्नो गोप्यता, परिवार, घर तथा निजी पत्राचारप्रतिको हस्तक्षेपबाट सुरक्षा पाउनु उनीहरूको अधिकार हो।

Every child has the right to be protected from interference with his or her privacy, family, home and correspondence.

बालबालिकाको नैतिक विकास र ज्ञान तथा मानिसहरु बीचको सम्बन्धकारी अनुकूल र बालबालिकाको सांस्कृतिक पृष्ठभूमि प्रति आदर दर्शाउने खालका जानकारीहरु बालबालिकासम्म पुर्‍याउनु र बालबालिकालाई हानिप्रद सामग्रीबाट जोगाउनु राज्यको दायित्व हो।

The mass media, such as television and newspapers, play a very important role in giving information to children. For that reason, the state has the duty to take measures to encourage the media to give information, which is good for the child and respect the child's cultural background. The state also has the duty to protect children from harmful information.

कुनै कारणवश स्थायी वा अस्थायीरूपमा आफ्ना आमाबाबुबाट छुट्टिनु परेका बालबालिकालाई विशेष संरक्षण प्रदान गर्नु, उपयुक्त वैकल्पिक पारिवारिक स्याहार अर्थात् संस्थागत स्याहारसेवाको व्यवस्था मिलाउनु राज्यको दायित्व हो।

Every child has the right to live with his or her parents. Sometimes it is not possible –temporarily or permanently- for the child to live with his or her parents. In those cases, the state should provide special protection and ensure alternative family care or placement in an institution (for example a child home) for such a child.

आमा बाबु वा बालबालिकाको स्याहारको निम्ति उत्तरदायी व्यक्तिहरूद्वारा हुने सबै प्रकारका दुर्व्यवहारबाट जोगाउने तथा त्यस्ता काम रोक्ने र उपचारका उपायहरू अपनाउनु राज्यको दायित्व हो।

The state has the duty to protect every child from all forms of abuse and neglect by his or her parents or other people who are taking care of the child. To this end, the state should make special preventive and treatment program.

धर्मपुत्र/पुत्री लिने प्रक्रियालाई मान्यता वा अनुमति दिने प्रचलन भएको देशमा बालबालिकाको सम्बन्धमा आवश्यक सबै सुरक्षाको प्रबन्ध मिलाउने र अधिकार प्राप्त निकायहरूले मात्र लिन दिन स्वीकृति दिन पाउने गरी बालबालिकाको हितलाई ध्यानमा राखेर मात्र दिने व्यवस्था मिलाउनु राज्यको दायित्व हो।

The state has the duty to ensure that adoption will only take place when it is in the best interest of the child, with all necessary safeguards or protection for the child and when the competent authorities have given their permission.

टिकेन्द्र शिवाकोटी
श्री फिदिम मा. वि., फिदिम, पाँचथर

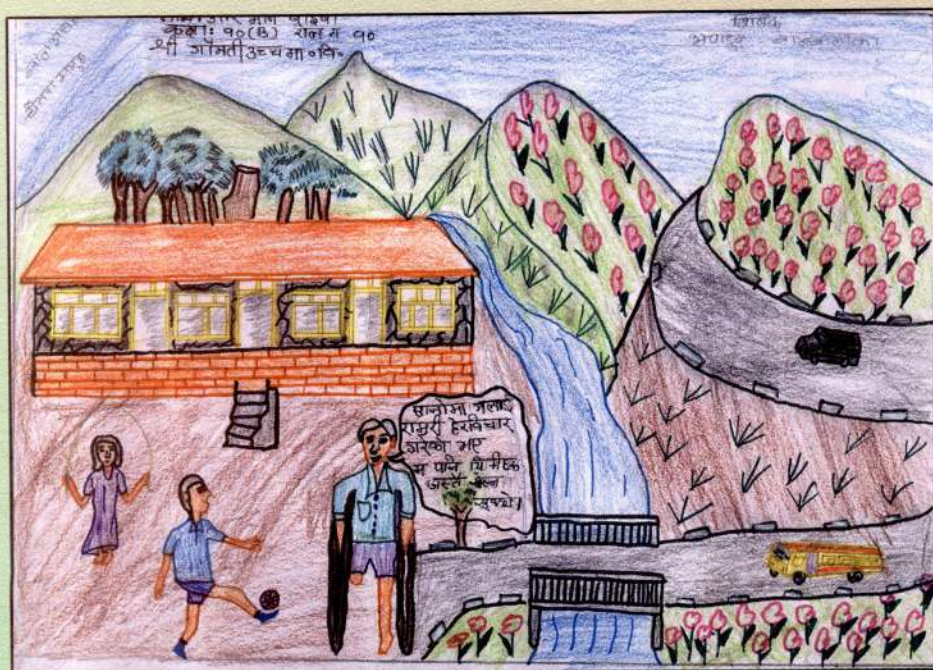
शरणार्थी बालबालिका वा शरणार्थी हुन खोजिरहेका बालबालिकालाई विशेष संरक्षण दिनुपर्ने र त्यसको संरक्षण र सहायता दिने संस्थाहरूलाई सहयोग गर्नु राज्यको दायित्व हो।

The state has the duty to give special protection to child refugees. The state also has the duty to work together with organizations, which give special protection and assistance to child refugees.

मानसिक वा शारीरिकरूपले अपाङ्ग बालबालिकाले आत्मसम्मान कायम राख्न, आत्मनिर्भर वा सक्रिय सामान्य जीवन यापन गर्न, विशेष स्याहार, शिक्षा र प्रशिक्षण पाउनु उनीहरूको अधिकार हो।

Every mentally or physically handicapped child has the right to special care, education and training, which help the child to become as self reliant or independent as possible from others and to participate fully and actively in normal day life.

हरेक बालबालिकालाई यथासम्भव उच्चतम स्वास्थ्य उपचार सुविधा प्राप्त गर्ने र स्वस्थ रहने अधिकार छ। बाल मृत्युदर कम गर्न विशेष व्यवस्था मिलाउने तथा हानिकारक रूढीगत परम्परालाई निर्मूल पार्न राज्यले विशेष प्रयास गर्ने पर्ने बाध्यता छ।

Every child has the right to the highest level of health possible. Every child must have access to health and medical services. The state should pay special attention to the reduction of infant mortality and must try to eliminate or end harmful traditional practices.

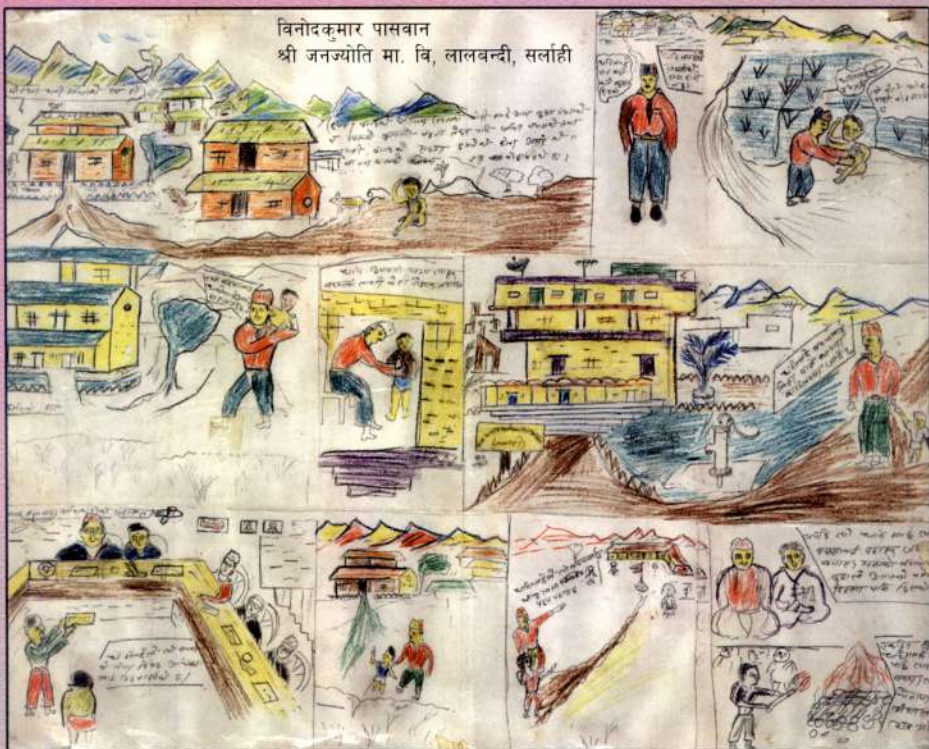

स्याहार, संरक्षण तथा उपचारको लागि राज्यको तर्फबाट बालबालिकालाई राखिएका स्थानमा भएका सबै बन्दोबस्तबारे नियमित तवरले मूल्यांकन गर्ने व्यवस्था मिलाउनु राज्यको दायित्व हो।

The right of children placed by the state for areas of care protection or treatment to have all aspects of that placement evaluated regularly.

नवराज विक
कक्षा: ७

बालबालिकाले सामाजिक सुरक्षा सम्बन्धी सुविधा पाउनु उनीहरूको अधिकार हो र, यस अधिकारको बहालीका लागि राज्यले आवश्यक सबै कदम चालनुपर्दछ।

Every child has the right to benefit from social security. The state has the duty to take all necessary measures to fully realize this right for every child.

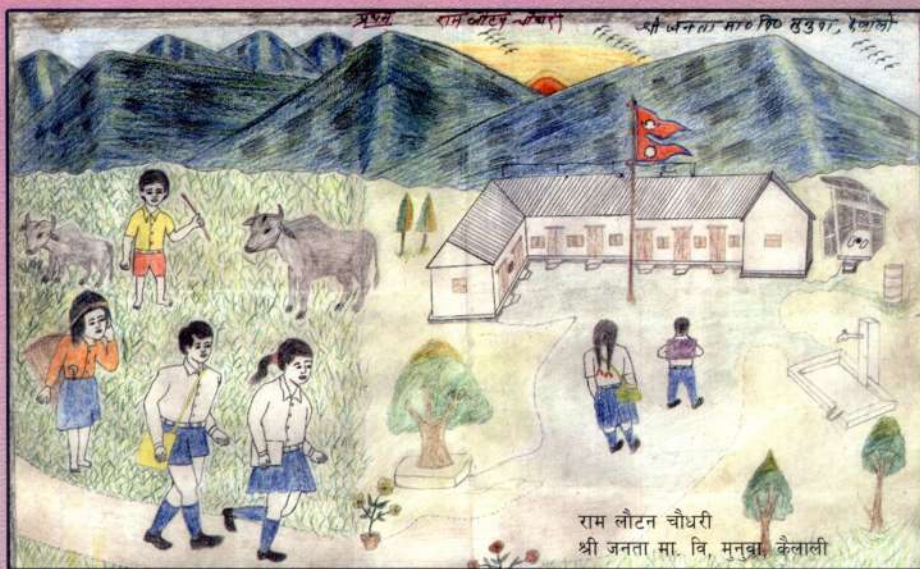

बालबालिकाले आफ्नो विकासका लागि उचित जीवनस्तर यापन गर्न पाउनु उनीहरूको अधिकार हो। यसलाई पूरा गराउनु आमाबाबुहरूको प्राथमिक दायित्व हो। यसका लागि आमाबाबुलाई सहयोग गर्न उचित व्यवस्था मिलाउनु तथा आवश्यकता अनुसार भौतिक सहयोग प्रदान गर्न पौष्टिक आहार, लत्ताकपडा र आवासको व्यवस्था गर्न सहयोग कार्यक्रमहरू संचालन गर्नु राज्यको दायित्व हो।

Every child has the right to a standard of living, which is adequate for the child's development. In principle, the parents have to provide this. The state must take appropriate measures to assist the parents and has to, if necessary, provide material assistance and support programs (nutrition, clothing and housing).

शिक्षा प्राप्त गर्नु बालबालिकाको अधिकार हो भने कम्तिमा प्राथमिक शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क गराउनु राज्यको दायित्व हो। विद्यालयमा नियमित हाजिरीलाई प्रोत्साहन गर्ने र पढाई छाड्नेहरूको संख्या घटाउन राज्यले आवश्यक उपाय गर्नुपर्छ।

Every child has the right to education. The state must ensure that at least primary education is free and compulsory for all children. The state should also take all kinds of measures to encourage regular school attendance and the reduction of the number of students who leave school at an early stage.

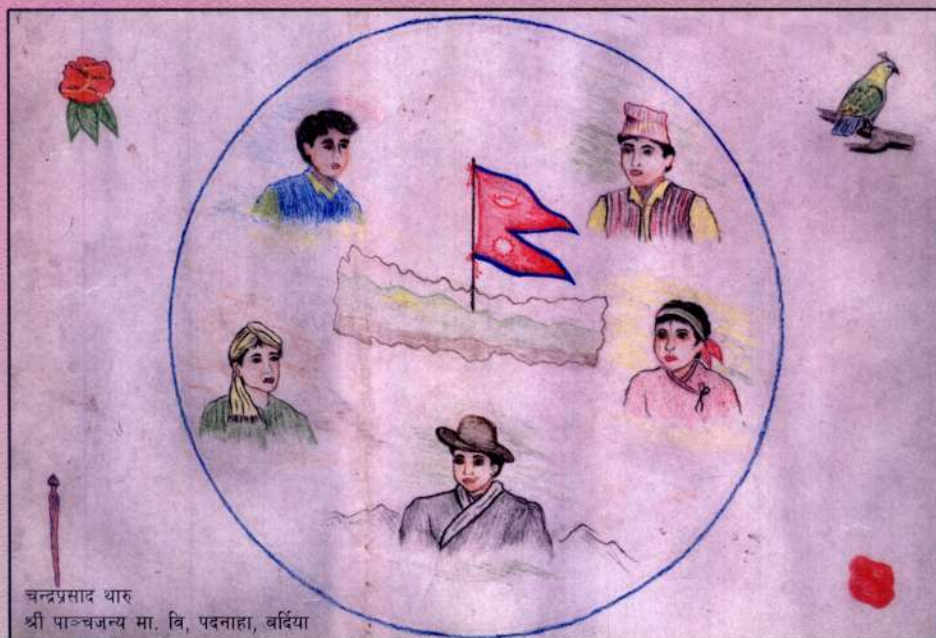

बालबालिकाको शिक्षा उनीहरूको व्यक्तित्व, योग्यता, शारीरिक तथा मानसिक क्षमताको विकास गर्ने, मानवअधिकारप्रति आदर जगाउने, अरुको सांस्कृतिको सम्मान गर्ने र राष्ट्रिय मूल्यप्रति आदरभाव विकास गर्नेतर्फ लक्षित हुनु पर्नेछ।

Every country which has signed the Children's Rights Convention has agreed that education will be focused or concentrated on the development of the child's personality and talents, preparing the child for adult life, create respect for human rights and develop respect for the child's own cultural and national values and those of others.

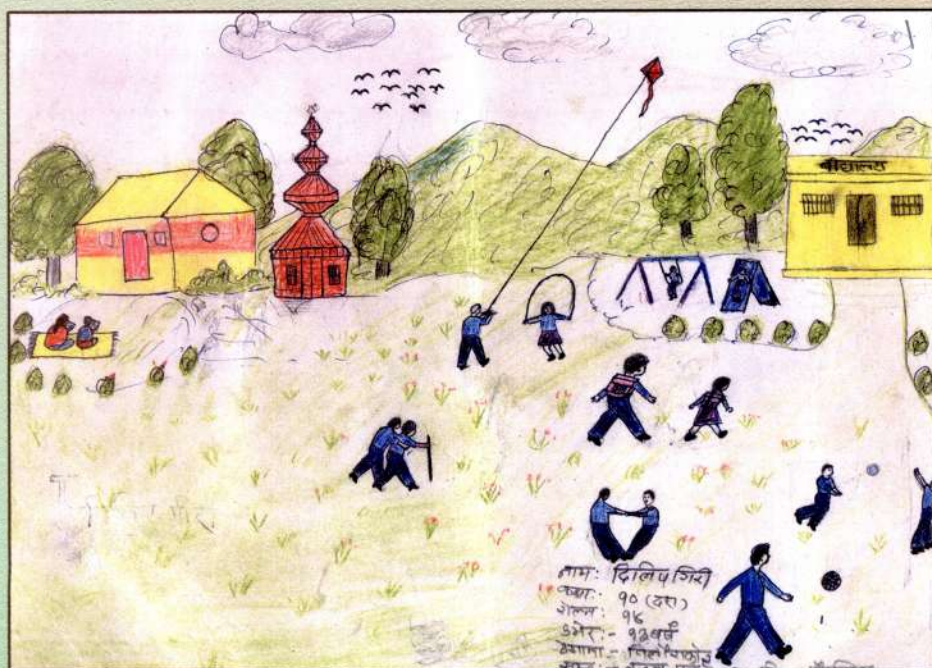
अल्पसंख्यक समुदाय वा आदिवासी जनताका बालबालिकाले आफ्नो संस्कृति मान्न पाउनु र आफ्नो धर्म र भाषा प्रयोग गर्न पाउनु उनीहरूको अधिकार हो।

Every child who belongs to a minority or an indigenous community has the right to enjoy his or her own culture and practice his or her own religion and language.

आराम गर्ने, खेल्ने तथा सांस्कृतिक र कलात्मक गतिविधिहरूमा भाग लिनु बालबालिकाको अधिकार हो।

Every child has the right to leisure, play and participate in cultural and artistic activities.

स्वास्थ्य, शिक्षा वा विकासमा हानी पुग्ने प्रकारको काममा बालबालिकालाई लगाउनबाट जोगाउनु तथा रोजगारीको लागि न्यूनतम उमेरको हद तोक्नु र रोजगारीका शर्तहरू लागू गराउनु राज्यको दायित्व हो।

The state has a duty to protect children from doing work which is a threat to or very bad for their health, education or development. The state must set minimum ages for employment and regulate conditions for employment.

लागु पदार्थको प्रयोगबाट संरक्षण पाउने र यसको उत्पादन एवं वितरणमा संलग्न गराउने कामबाट जोगिन पाउनु बालबालिकाको अधिकार हो।

Every child has the right to be protected from the use of drugs and from being involved in the production or distribution of drugs.

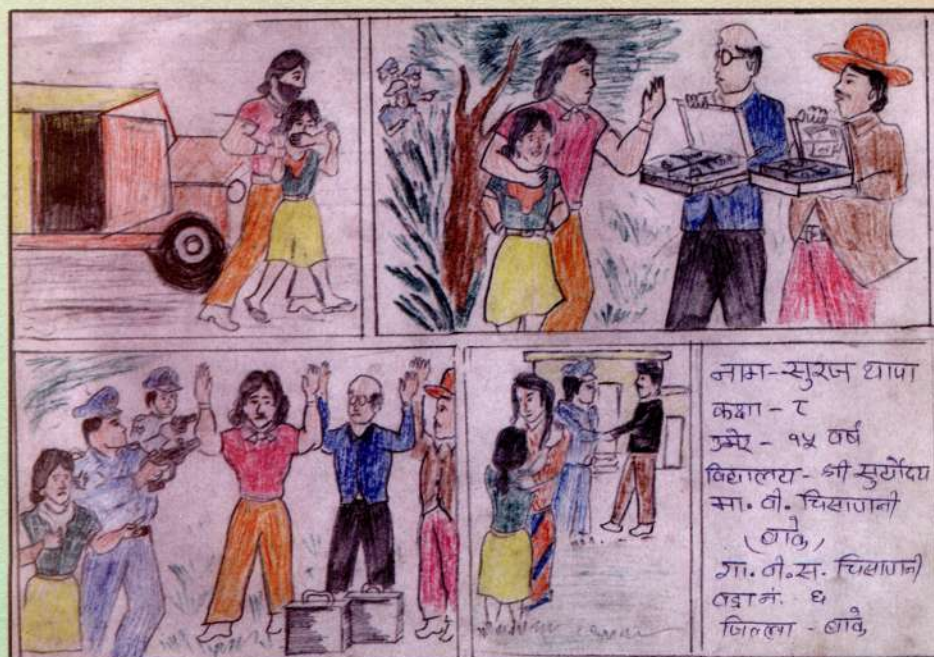
वेश्यावृत्ति वा अश्लील चित्रणमा संलग्नता लगायतको यौन शोषण र दुर्व्यवहारबाट जोगिन पाउनु बालबालिकाको अधिकार हो।

Every child has the right to be protected from all forms of sexual exploitation and sexual abuse (*including prostitution and involvement in pornography).

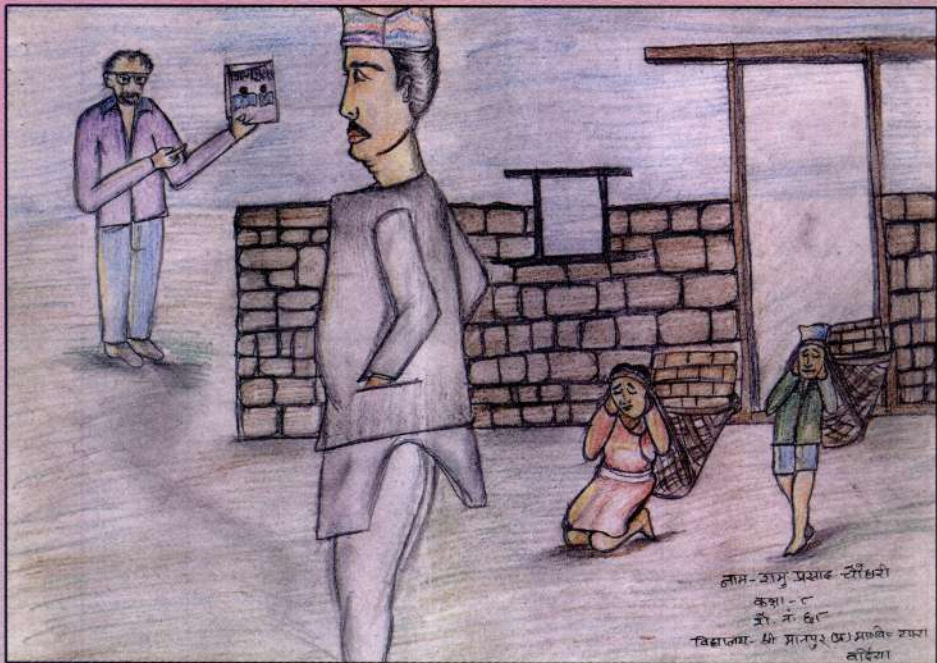

बेचबिखन, ओसार पसार र अपहरणलाई रोकथाम गर्न हरेक प्रयास गर्नु राज्यको दायित्व हो।

The state must take all kinds of measures to prevent the sale, trafficking and abduction of children.

धारा ३२, ३३, ३४ र ३५ मा समावेश नभएका अन्य सबै प्रकारका शोषणबाट सुरक्षित हुन पाउनु बालबालिकाको अधिकार हो।

The state must protect every child from all forms of exploitation, which have not been explicitly mentioned in the article 32, 33, 34 and 35.

बालबालिकाप्रति हुने यातना, क्रूर व्यवहार वा सजाय, मृत्युदण्ड, आजीवन कारावास र गैर कानुनी गिरफ्तारी अथवा स्वतन्त्रताको हननमा प्रतिबन्ध लगाइनु पर्छ।

The state must ensure that no child is tortured, cruelly treated or punished and that no child will face capital punishment, life imprisonment or unlawful arrest. If a child has to go to ,He or she should have contact with his or her family, a lawyer and other assistance.

१५ वर्ष मुनिका कुनैपनि बालबालिकालाई सशस्त्र लडाइमा प्रत्यक्ष भाग लिन लगाउने वा सशस्त्र सेनामा भर्ती नगराउने र सशस्त्र संघर्षबाट प्रभावित बालबालिकाले सुरक्षा र स्याहार पाउनु बालबालिकाहरूको अधिकार हो।

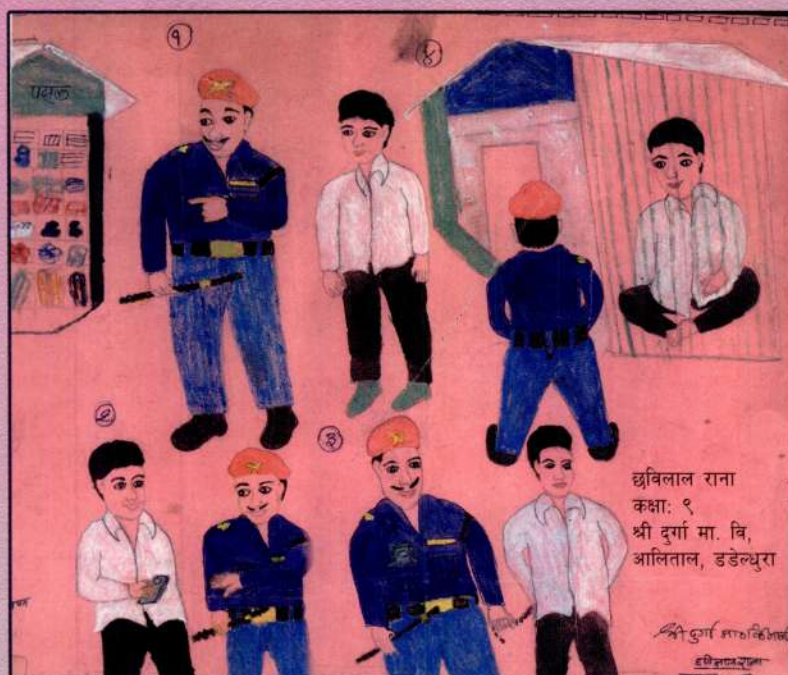
The state must ensure that children, who are not yet fifteen years old, do not take direct part in the hostilities or fights or are not recruited in the armed forces.

सशस्त्र संघर्ष, यातना, हेला, दुर्व्यवहार र शोषणका शिकार बनेका बालबालिकालाई औषधी उपचार र सामाजिक पुनर्स्थापनाका लागि उपयुक्त उपचार दिलाउनु राज्यको दायित्व हो।

The state must ensure that children who have become victims of armed conflicts, torture, neglect, maltreatment or exploitation receive appropriate treatment for their recovery and return into society or social reintegration.

आरोपित वा अपराधी मानिएका बालबालिकाका सम्बन्धमा मानवअधिकारको आदर विशेषतः निजहरूको प्रतिरक्षाको तयारी र प्रस्तुती लगायतका कानुनी कारवाहीका लागि कानुन व्यवसायीको सहयोग तथा सम्पूर्ण पक्षहरूबाट आवश्यक सहयोग लिन पाउनु बालबालिकाको अधिकार हो। अर्को व्यवस्था संभव भएसम्म न्यायिक कारवाही गर्दा बालबालिकालाई जेलमा थुनिन नदिनु राज्यको दायित्व हो।

Every child who is suspected to have committed or who has committed an offence has the right to respect for his or her human rights. Every child has the right to a lawyer or other assistance in preparing and presenting its defence. If there are alternatives to imprisonment, children should not be put in prison.

बालबालिकालाई सशस्त्र द्वन्द्वबाट जोगाउने सयन्त्रहरू र यसमा भएका प्रावधान

अन्तर्राष्ट्रिय कानूनहरू

बालअधिकार महासन्धिको धारा ३८

“बालबालिकाको सम्बन्धमा लागू हुने मानवीय कानूनको आदेश गर्न लगाउने राज्यहरूकै दायित्व हुनेछ, यसैगरी अगाडि भनिएको छ, १५ वर्षमुनिका कुनैपनि बालबालिकालाई भैँ-भगडामा भाग लिन नलगाउने, अर्थात् सशस्त्र सेनामा भर्ती गराउन पाइने छैन र सशस्त्र संघर्षबाट प्रभावित सम्पूर्ण बालबालिकाले संरक्षण र स्याहारबाट लाभान्वित हुन पाउनु पर्नेछ।”

धारा ३९

“सशस्त्र संघर्ष, स्याहार, हेंला, दूर्व्यवहार र शोषणबाट उत्पीडित बालबालिकालाई आफ्नो पुनर्लाभ र सामाजिक पुनर्एकिकरणका लागि उपयुक्त सहयोग दिलाउनु राज्यको दायित्व दायित्व हुनेछ।”

बालअधिकार महासन्धिको ऐच्छिक सन्धिपत्र २०००, मा भनिएको छ

“राज्यले १८ वर्ष नपुगेका बालबालिकालाई सशस्त्र संघर्षमा प्रयोग हुन नदिन हरसम्भव प्रयास गर्नुपर्ने, गैरराज्य पक्षले १८ वर्षमुनिका बालबालिकालाई कुनै हालतमा पनि सशस्त्र सेनामा भर्ना नगर्ने र लडाईमा प्रयोग नगर्ने।”

निकृष्ट प्रकारको बालश्रम सम्बन्धी आई.एल.ओ. महासन्धि १८२

“सशस्त्र संघर्षमा बालबालिकाको प्रयोग एक निकृष्ट प्रकारको बालश्रम हो। यसको प्रतिबन्ध र उन्मूलनका लागि तत्काल र प्रभावकारी उपायहरू अपनाउनु पर्नेछ।”

द्वन्द्वसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय मानवीय कानूनका रूपमा रहेका जेनेभा महासन्धि १९४९, मा आन्तरिक सशस्त्र द्वन्द्व वा युद्धका अवस्थामा लागू हुने अन्तर्राष्ट्रिय कानूनमा भनिएको छ

“लड्न नसक्ने अवस्थामा पुगेकाहरू अथवा लडाईमा भाग नलिनेहरूप्रति कुनै प्रतिकूल भेद हुने गरी अमानवीय व्यवहार गरिने छैन। जीवन तथा व्यक्ति विरुद्ध हिंसा, बन्धक

बनाउने व्यक्तिको सम्मानमाथि गम्भीर चोट पुऱ्याउने खालका कार्यहरु गर्न निषेधित छन्। घाइते र बिरामीहरुको संकलन र हेरविचार गरिनेछ। जेनेभा महासन्धिकै युद्धको समयमा गैरसैनिक नागरिकहरुको मूलभुत सुरक्षा तथा प्रशासन सम्बन्धबारे चौथो जेनेभा महासन्धिमा भनिएको छ बालबालिका विशेषाधिकारका पात्र हुनु पर्दछ। १५ वर्ष मुनिका कालबालिकाहरुलाई युद्धमा प्रत्यक्ष रुपमा भाग लिनबाट रोकनको निम्ति सबै किसिमको उपाय अवलम्बन गरिनु पर्दछ। टुहुरा भएका बालबालिकाहरुको लागि विशेष व्यवस्था गरिनु पर्दछ। यदि उनीहरु गिरफ्तारीमा परेका छन् भने छुट्टै व्यवस्था गरिनु पर्दछ। जेनेभा महासन्धिकै घाइते र बिरामीहरुको स्वास्थ्योपचार र हेरचारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय मानवीय कानुनमा भएको व्यवस्था अनुसार सबै बिसिमका व्यक्तिहरु विशेष गरि बिरामी र घाइतेको सम्मान, संरक्षण र हेरविचार गरिनेछ। उनीहरुको जीवन लिने वा उनीहरुमाथि हिंसा गर्ने खालका कुनैपनि प्रयत्नहरु कडाइका साथ निषेध गरिनेछन्, खासगरी उनीहरुलाई मारिने वा निमित्त्यान्न पारिने छैन।”

जेनेभा महासन्धिकै गैरअन्तर्राष्ट्रिय सशस्त्र द्वन्द्वका पीडित हरूको संरक्षण सम्बन्धी सन् १९७७ को अतिरिक्त सन्धिपत्रमा भनिएको छ

“सबै व्यक्तिहरु जो लडाईमा प्रत्यक्ष रुपमा भाग लिंदैनन् उनीहरुको प्रतिकूल हुने गरी कुनै भेदभाव बिना सबै अवस्थाहरुमा मानवीय व्यवहार गर्नुपर्छ। त्यस्ता व्यक्तिको जीवनमाथि हिंसा समुहिक दण्ड, बन्धक गर्ने आतंककारी कार्यहरु, व्यक्तिगत सम्मानमाथी गम्भीर चोट पुग्ने कार्य र लुटपाट गर्न पूर्णतया निषेध गरिएको छ।

बालबालिकालाई आवश्यक पर्ने हेरविचार र सहयोग उपलब्ध गराइनेछ, अस्थायी रुपमा छुट्टिएका परिवारहरुको पुनर्मिलन सम्भव तुल्याउन उपयुक्त सबै कदमहरु चालिनेछन्। १५ वर्ष नपुगेका बालबालिकालाई सशस्त्र सेना वा समूहहरुमा भर्ति नगरिने तथा द्वन्द्वमा भाग लिन अनुमती दिइनेछैन। द्वन्द्व भइरहने स्थानबाट बालबालिकालाई सुरक्षित क्षेत्रमा लगिनेछ र उनीहरुको सुरक्षा र कल्याणका लागि जिम्मेवार व्यक्तिहरु साथै रहने निश्चित गरिनेछ।”

बालदुराचारको रोकथामको लागि संयुक्त राष्ट्रसंघका निर्देशक सिद्धान्तमा भनिएको छ

“सरकारद्वारा नै बालबालिकालाई शान्त र मिलेको पारिवारिक वातावरणमा हुर्कने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ। आवश्यक परे परिवारलाई पनि सहयोग गर्नुपर्दछ। कुनैपनि हातहतियार बालबालिकाको पहुँच भन्दा टाढा हुनुपर्दछ। बालबालिकासंग सम्बन्धित

मुद्दाहरूको छिनोफानोको लागि सरकारहरु, संयुक्त राष्ट्रसंघीय पद्धति तथा अन्य सम्बन्धित निकायहरुबाट पहल हुनु पर्दछ।”

राष्ट्रिय कानून

नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७

“कुनै नागरिकलाई पनि भेदभाव गरिनेछैन तर महिला बालक, वृद्ध वा शारीरिक वा मानसिक रूपले अशक्त वा आर्थिक सामाजिक वा शैक्षिक दृष्टिकोणले पिछ्छाडिएको वर्गको लागि विशेष व्यवस्था गरिन सक्छ। नाबालकलाई कुनै कलकारखाना, खानी वा यस्तै अन्य कुनै जोखिमपूर्ण काममा लगाउन तथा कसैलाई पनि निजको इच्छा विपरीत काममा लगाउन पाइने छैन। राज्यले बालबालिकाको हक र हितको रक्षा गर्न आवश्यक व्यवस्था गर्नेछ साथै सुरक्षाको विशेष व्यवस्था गर्ने नीति अवलम्बन गर्नेछ।”

बालबालिका सम्बन्धी ऐन २०४८

“कुनैपनि बालकप्रति क्रुर व्यवहार गर्न नहुने। १४ वर्ष भन्दा कम मेरका बालबालिकालाई श्रमिक काममा लगाउन नपाइने साथै कुनैपनि बालकलाई जीउ ज्यानमा खतरा पुग्न सक्ने किसिमको काममा लगाउन नपाइने।”

बालबालिका सम्बन्धी नियमावली २०५१

“बालबालिकाको हकहित तथा संरक्षणको लागि जिल्ला बालकल्याण समितिको स्थापना। उक्त समितिले जिल्ला नीतिहरु बनाउने र बालबालिकाको स्थितिको अध्यावधिक अभिलेख राख्ने। बालबालिकाको हकहित तथा उनीहरुको संरक्षण लागि त्यस क्षेत्रमा कार्यरत सामाजिक कार्यकर्ता तथा गैरसरकारी संघसंस्थाहरुलाई प्रोत्साहन तथा सहयोग गर्ने।”

बालश्रम (निषेध र नियमित गर्ने) ऐन २०५७

“१४ वर्षभन्दा कम उमेरका बालबालिकालाई श्रमिक काममा लगाउन नपाइने साथै जोखिमपूर्ण व्यवसाय वा काममा लगाउन नपाइने। उनीहरुलाई ललाई/फकाई पनि काममा लगाउन नपाइने।”

इन्सेक पुस्तक नं. ११८/०६०

Informal Sector Service Centre (INSEC)

Kalanki, Syuchatar
P. O. Box 2726, KTM, Nepal
Tel: 4278770, Fax: 4270551
e-mail: insec@insec.org.np
Web-site: www.insec.org.np

अनौपचारिक क्षेत्र सेवा केन्द्र (इन्सेक)

कलंकी, स्यूचाटार, काठमाण्डौ
पो. ब. नं. : २७२६, काठमाण्डौ, नेपाल
फोन : ४२७८७७०, फ्याक्स : ४२७०५५१
इमेल : insec@insec.org.np
वेबसाइट : www.insec.org.np